

գեղից խզիչ է և դէմ դնող. զմարդ կարող կ'ընէ ծանր ծանր աշխատութեանց համբերելու, դժուարին զրկումներ կրելու և խիստ աշխատութիւններ յանձն առնելու. առանց այսմ՝ աշխարհիս վերայ եղածը կիսովին իսկ չէր ըլլար. մարդս իրեն համար երբեք չըրածն՝ որ, դուցն համար կ'ընէ: Այո՛, պարոնայք. ըսածիս զարմանալի օրինակ մ'ունիք հոս. գիտէք որ մեր աւանին բարի օրինակը Ոնորիոս՝ ընտանեաց ճշմարիտ դիւցազն է:

— Ո՛հ, Պ. Տիւբրէ, գոչեց Ոնորիոս, չափազանց է տուած պատիւդ. արժանի չեմ այնչափ գովեստից. ըրածս պարտքս է միայն, բայց հաւատա որ կողակցիս և որդւոցս մէջ վայելած երջանկութեամբս հատուցմունքս լիովին գտած եմ:

— Կը հաւատամ, Ոնորիոս, վասն զի եթէ գութն ու գորովը ամենայն զգացմանց սաստկագոյնն է՝ նոյնպէս նաև քաղցրագոյն վայելից է պատճառ: Մարդս իր ընտանեաց պէտքն հոգալու համար, տղաքը կրթելու և սնուցանելու համար, անոնց ապրուստն ապահովցնելու համար՝ անտրտուն լ'ամեն տեսակ նեղութիւն յանձն կ'առնու: Մինչդեռ ուրիշ մարդկանցմէ իր շահը կը փնտրուէ՝ ընտանեաց մէջ իրեններուն երջանկութիւնը կ'ուզէ. բարեխնամութիւնն ու գուրգուրանքն՝ իբր ապագայ երջանկութեան ճառագայթ մը կը փայլին տնական վառարանին մէջ:

ՌԱՒԷ

Կը շարունակուի:

Ճշմարիտ մխիթարութիւն.

Ոչ երբեք ինչ և իցէ գեղ ու գարման բժշկած է սրտի հիւանդութիւնները, տխուր ու վհատեցուցիչ թախծութիւնները, ինչպէս՝ գիտնալ պարտքերնուս անթերի կատարումը:

Եստ անգամ անկարող կը գտնեմք զմեզ մտածելու ու զգալու. զբարիս ուրեմն գործենք ու առնենք:

ԻՄ ՎԱՆՔՍ

Դրաքեանի մը անտիպ յիշատակագիրք:

(Տես Հտ. ԻԶ, Էրես 369)

ԺԱ

Բոլոր օրը թափառական քաղցի, բայց միշտ գեղին մօտերը: Կարծես թէ գղեկին տեսութիւնը չէի կրնար աչքէս կորսնցնել, որ նոյն օրը ինծի համար այնչափ տխրական տեսարանի մը վկայ եղեր էր: Զանազան անգամ ծառի մը բնոյն կռթռած, կամ փոսի մը եզերքը նստած, յափշտակեալ կերպով մը կեցայ դիտեցի շերտերն ու աշտարակը որ շրջապատող սոճիներէն ու կաղնիներէն վեր կը բարձրանային: Տաքցած երևակայութիւնս այն իմ հին բնակարանիս սրահներուն և սենեակներուն մէջ կը պտտէր, և մերթ կը տեսնէի պզտիկ արողինան, որ մօրս բազկացը մէջ ինծի հետ մանկաբար կը խաղար. և մերթ կը տեսնէի նորապսակ հարսը որ ծառայից և հպատակաց մեծարանքը կ'ընդունէր: Վերջը Պաւտի չարագուշակ կերպարանքը սպառնալից և զգուելի կերպով մը այս ուրախ և զուարթ պատկերին հետ կը խառնուէր. տեսարանն յանկարծ իր երևոյթը կը փոխէր, և մէկէն այն մխիթարիչ յափշտակման՝ սարսափման և զարհուրանաց ազդում մը կը յաջորդէր:

Այն ատեն ատելութեան և միանգամայն սրտի յուզման ջերմանքերմ արցունքներ արտևանունքէս կ'իջնէին, բովանդակ իմ կենացս բեռը կը զգայի. և շատ անգամ անմիջական անձնասպանութեամբ մը զիս այս վշտալից տեսարանէն բոլորովին վերցնելու յուսահատ խորհուրդը մտացս մէջ փայլակեց: Բայց մինչդեռ այս Աստուծմէ թողուած հոգի մը զոհ ընող վերջին խորհուրդը պատրուական հանդարտութեամբ և ախորժով կը տածէի, կար-

ծես թէ կը տեսնէի կարողինան դիմացս ծնկան վրայ եկած, որ խոնարհ աղաչանաց կերպի մէջ շուշանափայլ ձեռքերն իրարու քով բերած, եռանդնալից կը պաղատէր որ կեանքս պահեմ, զինքը ազատելու համար անոր ձեռքէն, որ իր դահիճը պիտի ըլլար, ինչպէս որ արդէն իր հօրը սպանողն եղաւ։ Այս բաւական էր ինծի ոչ միայն տանելի ընելու կեանքը, այլ նաեւ կրկին միտքս հաստատելու որ մեծագոյն խնամքով պահեմ զայն։ Վասն զի ներքին ձայն մը կ'ըսէր ինծի որ ես իրեն խնամակալ և բարերար հրեշտակը պիտի ըլլամ։ Ո՛հ, ինչու այն յանցաւոր մտածութեանց և անուշական խորհրդոց վայրկեաններուն մէջ, միտքս և սիրտս յերկինս վերացնելու զօրութիւնն ու քաջութիւնը չունէի, որ անկից օգնութիւն և մխիթարութիւն հայցէի։ Թե՛րևս քան զամենայն մարդ ամբարիշտ անձէն կ'ազատէի այն անմեղ արարածը, առանց անօրինագոյն ոճրագործութեամբ մը չաղախելու զիս։

Բայց և այնպէս այն մատաղ հասակէս մօրս ինծի ջամբած հաւատոյ վերջին նշխարը զօրացուց զիս, և խռովեալ սիրտս քիչ մը հանդարտութիւն մը տուց։ Ոտք ելայ հաստատ միտքս դրած որ ի՛մ տիրոջս աղջկանը վրայ հսկեմ անդադար, և այնչափ տարուան թրմբութենէ և անհաւատութենէ ետեւ՝ միտքս առ Աստուած վերացնելով, երգունցայ հօրս յարգելի յիշատակին վրայ, որ իմ ամենայն կարողութեամբս այս խեղճ աղջկան օգնեմ, խնդրելով մօրմէս, զոր արդէն արքայութեան մէջ կը կարծէի, մասնաւոր օգնութիւն մը՝ մեր բարի տիրոջը միակ յաջորդին կեանքը պահպանելու և անոր ժառանգութիւնը պաշտպանելու։

Այս մտածութիւններով հովանաւոր ճամբէ մը առաջ գացի, որ ինծի բոլորովին անծանօթ չէր։ Երկայն միջոց քալեցի, առանց դիտնալու թէ վերջապէս ո՛ւր կ'ընամ ելլալ։ Բնաւ կենդանի արարած մը չկար հոն, և սաստիկ խոր լռութիւն մը ամեն կողմ կը տիրէր։

Բայց այս լռութիւնն յանկարծ ընդհատեցաւ հեռաւոր ձայներու չփոթ չընջիւնէ մը, որ անորոշ կերպով մը թանձրախիտ անտառին մէջ արձագանգ կու տային։ Վերջը կարծես թէ սրարչաւ ձիոց դրնդիւն մը լսեցի։ Չայնելու շուկը միշտ աւելի կը մօտենար ինծի, և կ'իմանայի որ երթալով մօտանց կը լսուէր սալասմբակ ձիոց դոփիւնը։ Ճամբան երկայն միջոց ուղիղ գծի վրայ կ'երկըննար. ետեւ դարձայ և տեսայ որ զառիվեր և անհարթ ճամբուն վերջին ծայրէն ձի մը դուրս ելաւ, որ կատաղաբար խոյանալով դէպ 'ի ինծի կու գար։ Անհնարին սոսկմամբ աչքիս դարկաւ որ վրան կին մը հեծած էր, հրաշունչ կենդանւոյն զլիտոյն վրայ ճերմակ քօղի մը ծփալը տեսնելով։ Հասկըցայ մէկէն որ այն ձին սանձի չէր հնազանդեր, և անտառին մէջ մղուեր էր, վրան հեծնողն ալ չկարենալով զինքը բռնել և կառավարել։ Մէկէն միտքս զրի զանիկայ կեցընելու, որ այն եղկելին մօտալուտ վտանգէն ազատեմ. ճամբուն մէջտեղը կեցայ և սկսայ որչափ որ կըրնայի պոռալ որ զինքը քիչ մը վախցնեմ։ Ըսելէս աւելի երագ, ձին ռնգունքէն կրակ շնչելով և բերնէն արիւնս խառն լորձունք թափելով՝ քանի մը քայլ հեռու է ինձմէ։ Անբրկիւղ առաջ կը ցատքեմ, մէկ ձեռքովս բաշէն կը բռնեմ, և միւսով բովանդակ ուժովս սանձէն կը քաշեմ։

Կենդանին՝ այն անակընկալ արդելքին՝ կատաղաբար կը շնչէր։ Սաստկութեամբ գլուխը կը ցնցէր, և անդադար դէպ 'ի վեր կը ցատքէր որ ձեռքէս ազատի։ Բաւական միջոց չարունակեց իր յուսահատ ընթացքը, զիս ալ մէկտեղ քաշելով, իբրեւ թէ թեթեւ յարդ մը ըլլայի։ Բայց ես վզին պատատեալ կեցեր էի, ուժով իր ռնգունքը ճնշելով։ Կամաց կամաց հանդարտեցաւ, զգալի կերպով մեղմացուց ընթացքը, ինչուան որ գետնէն վեր ցցուած քանի մը ծառի արմատներու մէջ բռնուելով, հեւալով և ուժաթափ գետին տարածուեցաւ։ Այն ատեն երկու ծնկերս

ուսին վրայ դրի, և ամենայն խնամք ըրի այն խեղճ խաթունն ազատելու, որ մարած վրան տարածուեր էր: Համետին փոկերն կըտրեցի՝ որ աւելի դիւրաւ ազատեմ զինքը, և բազկացս վրայ վերցընելով զինքը, հաստ կաղնւոյ մը արմատին քով զետեղեցի: Չին ազատ ըլլալն իմանալով, սաստկութեամբ վեր ցատքեց և սկսաւ անտառին մէջ խուճապաւ վազել:

Բայց ինչ զարմանք ունեցայ երբ այն խաթունին քողը վեր առնելով, գլուխը աւելի լաւ մը զետեղելու համար փետրազարդ զխարկն հանելով, տեսայ որ Կարողինան էր: Չունիմ խօսք՝ զգացածս բացատրելու, երբ գրկացս մէջ նուազեալ տեսայ այն սիրուն օրիորդը, որուն կրնամ ըսել թէ իմ կեանքս նուիրերէի: Մահուան պաղ քրտինք մը անոր ճակատը կը թրջէր, որ կաթիլ կաթիլ իր խարտեաշ մագերուն խաւնիխուռն օղերուն վրայ կ'իջնար: Կենաց նշան մը չէր տար. իր գեղեցիկ երեսը դիակի մը պէս ճերմակ էր. միայն թեթեւ վարդագոյն կարմրութիւն մը հազիւ այտիցը վրայ կը ծաղկէր:

Ես չէի գիտեր ինչ ընելիքս: Հեկեկալով զինքը կը կանչէի, և մեղմով մը կը ցնցէի: Ձեռքը բռնեցի. բայց քարի պէս ցուրտ ու պաղ էր: Արդէն մեռած կարծեցի. և սկսայ այն ատեն յորդահոս արտասուօք լալ. և թէպէտ մինակ ըլլալս գիտէի, սկսայ պոռալ. Օգնու, թիւն, օգնութիւն: Մէկ աչք բանալ գոցելու մէջ՝ ինծի մօտ մարդ մը կը տեսնեմ, որ քովս կեցաւ և ուշադրութեամբ գիտելով զԿարողինան, ըսաւ ինծի.

— Ահաւասիկ պատրաստ եմ օգնելու քեզի:

Այն ձայնէն ցնցուեցայ. նայեցայ անոր երեսը և մէկէն ճանչցայ որ Մարտիրոսն էր:

— Հոս ալ կը գտնեմ զքեզ. բայց ինչպէս դու հոս ես:

— Մէկգի թողունք շառխօսութիւնը, պատասխանեց անիկայ բիրտ կերպով մը, և դործելու նայինք: Պէտք է այս

կի՛նն արթնցընել, եթէ դեռ կենդանի է. կամ մէկ տեղ մը փոխադրել, եթէ մեռած է: Բախտը, բարեկամ, մասնաւոր կերպով մը կ'օգնէ քեզի: Այն կի՛նն զոր դու կը սիրես...

— Ի՞նչ գիտես դու, մէկէն խօսքը կտրեցի, երեսս կրակի պէս կարմրեալով: Բայց ո՞վ ըսաւ քեզի որ ես զինքը կը սիրեմ:

— Աւելորդաբանութիւնը մէկգի թողունք: Ձեռք տուր ինծի այս աղջիկը գետնէն վերցընելու, և ետեւէս եկուր. վասն զի քիչ ատենէն կ'ապահովուայ վտանգէն:

Ես նիւթաբար հնազանդեցայ, առանց ինչ ընելս գիտնալու: Բայց վերջը Մարտիրոս, յանկարծական մտածութենէ բռնուածի մը պէս կեցաւ և զրպանէն դաշոյն մը հանելով ինծի տուաւ, ըսելով.

— Ով որ զինքը աղէկ կը նայի, ապահով կ'ազատի: Դժուարին բան մը չէ որ զինքը փոխադրենուս միջոց մէկու մը հանդիպինք, որ ուզենայ այս կինս ձեռքերնէս խլել: Քաջութիւն ուրեմն և հաստատութիւն. միտքդ դիր որ և ոչ սատանային ձեռքը տաս զինքը, թէ և անձամբ հոս գալու ըլլայ զինքը պահանջելու: Ես միշտ պատրաստ եմ իմ պարտքս կատարելու:

Առանց և ոչ դոյզն ուշադրութեան մը՝ դաշոյնը զրպանս դրի. և Կարողինան վերուցինք գետնէն: Բայց այն միջոցին որ անտառին մէջ պիտի մտնայինք, ձիաւոր մարդ մը որ արշաւակի զէպ 'ի մեր վրան կը վազէր, սկսաւ պոռալ. Կեցէք, կեցէք, ապստամբք և դաւաճանք:

— Հենրիկ, կանչեց Մարտիրոս՝ ինքիրմէն դուրս ելածի պէս, Հենրիկ. անօրէն Պաւտին է որ կ'ուզէ իր ըսպանդն ձեռք բերել. քեզի կ'իյնայ քու տիրոջդ աղջիկն ազատել:

Մէկ ակնթարթի մէջ Պաւտի վրանիս հասաւ. ձին կեցուց, ձեռքը ատրճառակ մը առաւ, և մեզի ձայն տուաւ որ կենանք:

— Տուէք ինձի այն կինը, ապստամբ

աւազակներ, սկսաւ պոռալ, անանկ աչքերով որ կարծես թէ իրենց տեղէն դուրս կ'ուզէին ելլել:

Մարտինոս դարձաւ խրոխտաբար և իրեն նայեցաւ, և անհնարին պաղ աւրեամբ մը ըսաւ.

— Ոչ, պիտի չառնուս զայն. այս կինը քուկդ չէ:

Այս խօսքերուս ամբարիշտ Պաւտին ատրճանակը կը լարէ, և դէպ 'ի մեզի չակելով, բարկութենէն գրեթէ խըղճուած ձայնով մը կը պոռայ.

— Կամ այն կինն ինծի թող, կամ քու ուղեդդ կ'այրեմ:

— Ըրէ ինչ որ կ'ուզես, բայց այս կինը իմ ձեռքէս պիտի չելլէ:

— Ահ... դաւաճան, վրայ բերաւ Պաւտի՝ կերկերալով մը. և աս ըսելն ու ատրճանակը պարպել, մէկ եղաւ:

Գնտաղը եղկելի կարողինայի ճակատը վիրաւորեց. և ձեռքիս վրայ արեան քանի մը կաթիլ ինկաւ:

Այն որ տեսայ, աչքերս մթնցան և դազան դարձայ: Մարտինոսի պահպանութեանը թողուցի կարողինան, և կատաղութեամբ այն անօրինին վրայ յարձրկեցայ: Ուժով մը մէկ սրունքէն բռնեցի, և ձիէն վար իջեցնելով, զինքը գետին փռեցի. վերջը Մարտինոսի տուած դաշոյնը քաշելով, վերուցի ձեռքս որ սիրտը խոթեմ, կատաղութեամբ և յուսահատութեամբ պոռալով. Մեռիր անօրէն:

Պաւտի մէկ ձեռքովը նահանջեց հարուածը. և անպիտանը մահուան դուռը տեսնելով զինքը, սկսաւ աղաչել որ կեանքը թողու՞մ իրեն:

— Ոչ, ըսի մէկէն, ոչ, դու արժանի չես ապրելու: Դու իմ հօրս և տիրոջս սպանողն եղար. հիմա երկուքին ալ վրէժը կը հանեմ, զքեզ այս աշխարհիս վրայէն վերցնելով, ուր բնաւ պէտք չէիր դալ:

Ինքը առատ արցունք թափելով, մեծագոյն թախանձանգը իր աղաչանքը կրկնապատկեց:

Այն տեսարանը սիրտս չշարժելէ և բարկութիւնս չիջեցնելէ դուրս, աւելի

զինքը սպաննելու արժարժմունքն ու փափաքը սաստկացուց:

— Այ վատ, կանչեցի սաստկու, թեամբ, քեզի պէս վատ. պաղ արեամբ այնչափ չարիք գործեցիր, առանց քրտմունք մը զգալու այնչափ անմեղներ սպաննեցիր, և հիմա մահը ճակտիդ վրայ տեսնելով, տղու մը պէս կ'աղաչես կու լաս: Այ վատասիրտ:

— Գթացիր վրաս, կը շարունակէր անիկա, երեսը դիակի մը պէս կապոյտ գոյն առած. ինչ կ'ուզես ըրէ ինծի, բայց կեանքս թող:

— Կեանք կ'ուզես:

— Այո, կը խնդրեմ զայն քեզմէ յանուն Աստուծոյ, յանուն քու հօրդ և մօրդ: Իրաւունք ունիս, անօրէն ու ամբարիշտ մըն եմ. բայց թէ որ իմ վրաս չես զգար կարեկցութիւն, որուն արժանի չեմ, գէթ իմ դեռահասակ հարսիս ողորմէ, որ այս աշխարհիս մէջ միայնակ և անտէրունչ պիտի մնայ, եթէ ես պակսելու ըլլամ:

— Լռէ, անպիտան. այդ հրեշտակին անունը մի տար. անունն անգամ բերանդ առնելու արժանի չես: Բայց կեանքդ թողլու համար այս ալ բաւական չէ:

Այն ատեն ինչուան նաև զԱստուած ուրանալ տալով, իրեն կեանքը թողլու խոստմամբ, երբոր, ո՞վ սոսկումն, ուրացաւ,

— Ահ նենգաւոր, մեռիր. այսպէս ցյաւրտեանս կ'երթաս կը կորսուիս,

Ըսելով՝ սիրտը խոթեցի դաշոյնը. և ոչ հեծութիւն մը արձակեց, և ցուրտ դիակ մը մնաց:

Ոտք ելայ՝ ինքիրմէս դուրս ելած. աչքս չորս կողմն դարձուցի որ տեսնեմ թէ ուր են Մարտինոս և կարողինա. բայց այն տեղը բոլորովին անապատ էր, և կարողինա ու Մարտինոս աներևութացեր էին:

Առջի վայրկենին մտածեցի որ Մարտինոս թփուտի մը ետև քաշուած ըլլայ, սպասելով որ օգնեմ իրեն՝ այն եղկելի աղջիկն փոխադրելու: Սկսայ չորս կողմն նայիլ. վեր վար գացի, ինչ

ծի մօտ անտառը ուշադրութեամբ մը զննելով: Բարձր ձայնով ու կրկին և կրկին Մարտինոսը կը կանչէի. բայց ոչ ոք կը տեսնէի, և ոչ ոք իմ կանչելուս կը պատասխանէր:

— Ուր դացած կրնայ ըլլալ ասիկա, կը հարցընէի մօքէս, չկարենալով այս անակնկալ անհետանալուն պատճառն իմանալ:

Ձախորդ մտածութիւն մը յանկարծ բռնեց զիս. և վախցայ մէկէն որ զինքը յափշտակած չըլլայ:

— Բայց ինչ վախճանաւ. և ուր կրնայ զինքը պահած ըլլալ. և ինքը ուր կրնայ ըլլալ: Բոլոր այս հարցմունքներս մօքիս մէջ կը յուզէին, մեծ անհանգըստութիւն պատճառելով ինծի: Ես փորձով զիտէի թէ ինչպիսի ամբարիշտ մարդ մըն էր Մարտինոս, և ինչ պէս Պաւտիի այն եղկելի արարածին վրայ որոշած անօրէն խորհուրդներն, և զանոնք ՚ի գործ զննելու համար ուղած եղանակը՝ տեղն ի տեղը զիտէր: Ուստի կասկածեցի որ ինքը Պաւտիի սպանութենէն օգուտ քաղել ուղած ըլլայ, իր բովանդակ շահուն համար ուրիշ անօրինագոյն գործի մը ձեռք զարնելու մտքով: Բայց մէկալ կողմանէ ինծի կ'երևար որ չէր կրնար այս բանին յարմար միջոցներն ունենալ, թէ և յանկարծ այնպիսի չար դիտմունք մը ունենար: Այս մտածութիւնը թէ և բոլորովին չէր հանդարտեցնէր զիս, սակայն յուսոյ թել մը անվթար կը թողուր, որուն՝ առ ՚ի չգոյէ ուրիշ բանի, բաւական վստահութեամբ կը յարուէի:

Բայց այս մտածութիւններն, այս տարակոյսներն և վախերն յանկարծ անհետացան, երբ ետ դառնալով որ երթամ, և աչքս գետինը խոնարհեցնելով, տեսայ Պաւտին շնչասպառ և արեան վտակի մը մէջ ընկղմած: Այն երևոյթը ահաւոր սոսկում մը պատճառեց ինծի. և ոչ վայրկեան մը կրցայ զինքը զիտել, և լի զարհուրանք երեսս ուրիշ տեղ դարձուցի: Նայեցայ ձեռքերուս, և մարդու մը արեամբ շաղախած

տեսայ. նայեցայ զգետններուս ալ, և նոյն արեամբ թաթխուած տեսայ. այն վայրկեանին բովանդակ իմ չարութեանս ծանրութիւնն ըմբռնեցի. և ներքին ձայն մը, որուն սարսափէն գլխուս մազերը կը տնկուէին, խուլ կերպով մը կը պոռար. Մարդասպան ես, մարդասպան ես: Կարծես թէ բոլոր չորս կողմն եղած բաներն այս դժնդակ ամբաստանութիւնն կը կրկնէին. և աննանկ մը կու գար որ արձագանգը վաղեմի անտառին կաղնեաց ու սոսեացը մէջ բիւր անգամ կը յեղյեղէր զայն: Ետեւէս ինկող ստուերէ մը հալածուածի պէս, որ իմ խռովեալ երևակայութեանս մէջ մարմին կը զգենուր և ըսպառնալից կերպարանք մը կ'առնուր, սկսայ առաջ քալել, առանց դիտնալու ուր կ'երթամ: Ասդին անդին թափառեցայ, խեղքս կորսնցուցածի պէս մի և նոյն ճամբան ընելով ու ընելով և իմ հետքերս կոխելով:

Գիշերը վրայ հասաւ մինչ ես անտառին թանձր խորերն էի: Ո՛հ, մարդասպանի մը համար որչափ սոսկալի է գիշերը: Զարհուրելի երևոյթներ չորս կողմն կը խրոնէին, և Պաւտիի խռովեալ և արինազանգ ստուերը շարունակ աչքիս դիմացն էր: Միշտ ականջս կը հնչէին իրեն աղաչանքներն որ իրեն կեանքը խնայեմ, իբրև ազգոյ յանգիմանութիւն մը՝ որով իմ յանցանքս երեսս կը զարնէր: Ես զինքը վատ կը կանչէի, որովհետեւ կը խնդրէր որ զինքը մահուրնէ ազատեմ. բայց այն ատեն կը տեսնէի որ ես կրկին վատ եղայ, տապալուած և յաղթուած մարդ մը սպաննելով, որ ալ ինծի չարիք մը չէր կրնար ընել: Բայց այս ամենը ոչինչ էր այն մտածութեան քով, որ ամեն խղճմտանքէ աւելի կը նեղէր և կը կեղեքէր զիս, որ գոհ չեղայ իր կեանքը վերցնելու, այլ և յաւիտեան իր հոգին դատապարտեցի: Այն իր զԱստուած ուրանալու ժամանակ արտաբերած դժոխալուր բառերն՝ սրտիս վրայ մղձաւանջի մը պէս կը ծանրանային, և դառնագոյն խղճի խայթերով հոգիս կը քաղէին:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, կան-
չեցի լալով և ձեռքերս երկինք վերցնե-
լով. Գթացիր վրաս. մոռցիր զիս. և
թող որ զարհուրելի տանջանքներով
յանցանքս քաւեմ. բայց անոր հոգին
ազատէ :

Ծնկան վրայ ինկայ և գրեթէ առանց
անդրադառնալուս, աղօթք մը միմըն-
ջեցի ՚ի հանգիստ անոր հոգւոյն : Բայց
անպտուղ և ընդունայն էր այն աղօթքը.
կը տեսնէի իմ սպանդս դժոխքին խորը
թաւալած, և կարծես թէ իր կողկո-
ղագին աղաղակներն ու ցաւագին ող-
բերը կը լսէի : Այն ատեն ալ չէի հա-
մարձակեր ոչ ինծի և ոչ իրեն համար
աղօթել. զգացի որ անարժան եմ Աս-
տուծոյ դիմաց երևնալու, և վհատեցու-
ցիչ յուսահատութեան մը մէջ ինկայ :
Մտաթափի մը պէս ոտք ելայ, և սոս-
կալի հայհոյութիւններ բերնէս հանե-
ցի : — Աստուած թողուցեր է զիս, կ'ը-
սէի մոռէս. Աստուած դատապարտեր
է զիս. ուրիշ բանի արժանի չէի, և
յաւիտեան կորսուած եմ : Ահա իմ
տեղս, ահա իմ բնակութիւնս. հոս ար-
ջերու և գայլերու մէջ պիտի լննցընեմ
իմ կեանքս. մանաւանդ թէ առիւծուց
և վագերց մէջ պէտք էի ապաստանիլ.
Վասն զի այս գազաններն ինծմէ աւելի
մարդասէր են : Անոնք մարդու վրայ կը
յարձըրկին, արիւնը կը ծծեն, և մարմինը
կը սպաննեն. բայց հոգւոյն չեն դպչիր,
և չեն յանդգնիր զինքը ստեղծող Աս-
տուծմէն յափշտակել զայն : Ես անոնց-
մէ աւելի գէշ ըրի, մանաւանդ թէ վայ-
րագագոյն կենդանւոյն ընել չի կրցածն
ըրի. հոգւով և մարմնով ինծի նման մը
սպաննեցի : Ինչպիսի սոսկումն :

Երկայն օրեր այս խղճի տաքնապնե-
րու և յուսահատութեան մէջ անցու-
ցի. ոչ կ'ուտէի և ոչ քուն կ'ըլլայի, մա-
նաւանդ թէ կրնամ ըսել որ ալ այս
աշխարհքէս չէի. ցամաքեալ և չոր կսճղ
մը դարձեր էի, որ դեռ ոտքի վրայ կը
կենայ, բայց առանց կենդանութեան
և աճման : Քանի մը անգամ ուզեցի
զլուխս ծառի մը կամ քարի մը զարնե-
լով ջախջախել, որ իմ ոճրագործու-

թեանս խղճի խայթերէն ուրիշ ոճրա-
գործութեամբ մը աղատիմ : Բայց կար-
ծես թէ սիրտ և զօրութիւն միանգա-
մայն կը պակսէր ինծի՝ վերցընելու այն
կեանքը, որ բարկութեանս ծայրը հա-
սած միջոցը մէկ ուրիշ մարդէ մը կտրեր
էի : Պէտք է ուրեմն, կ'ըսէի մոռէս, որ
իմ թշուառութեանցս բաժակը մինչև
ցմրուրը խմեմ, և անսուաղութեան ու
յուսահատութեան մէջ քիչ քիչ նուա-
զի այն կեանքը՝ որ մէկ հարուածով մը
եղկելի Պաւտիէն պակսեցուցի :

Բայց ասիկա ապականեալ խղճիս
խոր վիրացը վրայ ծաւալեալ բալասոս-
նի մը պէս եղաւ : Ոճրագործութեան
մտածութեան կամաց կամաց քաւու-
թեանը յաջորդեց : Ուստի Աստուծոյ վա-
խէն ետև, մութ գիշերուան մէջ լուսոյ
ճառագայթի մը պէս իր ողորմութիւնն
առջևս ներկայացաւ : Ո՛հ. որչափ Ա-
րարչին այս քաղցր կարողութիւնն զօ-
րացուց զիս և քաջալերեց այն ցաւոց
և յուսահատութեան ահաւոր վայր-
կեաններուն և սոսկալի ժամերուն մէջ :
Մեղայ, կ'ըսէի, այո՛ մեծապէս մեղայ.
բայց կարելի բան է որ Աստուծոյ բա-
րութիւնն ինծի համար լննցած ըլլայ :
Ազդողագոյն կերպով մը իմ յանցանքս
պիտի քաւեմ. և փրկչին ողորմած սիր-
տը պիտի բռնադատեմ : Հայրս և մայրս
ինծի համար կ'աղօթեն. անոնց աղա-
չանացը հետ թերևս և ազնիւ կարողի-
նայի աղօթքը կը միանայ. ո՛վ գիտէ,
թերևս Աստուած կը լսէ, որուն արժա-
նի չեմ իմ յանցանքիս մեծութեանն հա-
մար : Ծնկերս գետին խոնարհեցուցի և
ամենայն եռանդեամբ իմ ծնողացս պա-
ղատեցայ որ իմ հոգւոյս և խեղճ Պաւ-
տիի հոգւոյն համար բարեխօս ըլլան :

Գիշերը շատ առաջ գացեր էր, մէկ
մ'ալ զանգակի մը յամրաշարժ գանչիւ-
նը ականջս հնչեց : Այն ձայնին մէջ
կարծես թէ Աստուծոյ ձայնը կը լսէի,
այն Աստուծոյն՝ որ այնչափ անգամ իմ
անմեղութեանս ժամանակ՝ սրբանուէր
պղնձոյն անոյշ գանչերովն իրեն աղօ-
թելու կը հրաւիրէր զիս : Այն ատեն
իրբն խորին թմբուլութենէ մը արթն-

ցայ. և այնչափ յուսահատութենէ ետև այն առաջին անգամ սրտիս մէջ յուսոյ թեթև կայծ մը ծագելն զգացի։ Ուրեմն քիչ հեռու եկեղեցի մը պիտի ըլլար. որոշեցի մէկէն որ խորանին առջևն իյնամ, և հոն փոշւոյն մէջ տարածուած նուիրեմ գիտի պատարագ Աստուծոյ, 'ի դարման իմ ոճրագործութեանս։ Սկսայ դէպ 'ի այն եկած ձայնին ուղղութեանը առաջ երթալ։ Արծաթաճաճանչ լուսին մը երկնից պայծառ և կապուտակ կամարին տակ կը փայլէր. կարծես թէ այս գիշերուան բանաստեղծական աստղը զթալիր ծիծաղով մը իմ զգաստութիւնս կ'ողջունէր, և իր արծաթափայլ լուսովը կը ցուցնէր այն տեղը, որուն մէջ վերջապէս կրնայի գտնել այն խաղաղութիւնն, զոր այնչափ տարիներէ 'ի վեր կորուսեր էի։

Կը շարունակուի։

Այձերի հիւն և նոր ժամանակաց պատմութիւնն ու աշխարհագրութիւնը։

Ալճէրի՝ գաղղիական զաղթականութենէ և 1848էն 'ի վեր գաղղիական կալուած է, Ափրիկոյ հիւսիսային կողմը, ընդ մէջ Դունիզի վարչութեան յարեւելից, յարեւմտից՝ Մարոքի տէրութեան, 'ի հարաւոյ անսահման անապատին և 'ի հիւսիսոյ Միջերկրականի. 568 հազարամեղր հեռու է Գաղղիայէն, Բորվանտրէն առնելով, և 760 Մարսիլիայէն, 200 Սպանիայէն, 400 Ճիպրալդարինեղուցէն, և 740 իտալիայէն. ընդ մէջ 40° 28' երկ. արեւմտ. և 60° 20' երկայն. արեւել։ Հիւսիսէն հարաւ 750 հազարամեղր է և յարեւելից յարեւմուտս 850. մակերեսովը գրեթէ 400,000 հազարամեղր քառակուսի, գրեթէ Գաղղիոյ չափ և 1,100 հազարամեղր ծովափունքով։ Իսկ Միջերկրականին կղզիներէն՝ որոնք իրեն նաւահանգիստներն են Եւրոպայի ցամաքակողմը ծովագնա.

ցութիւն եղած ժամանակ, Բալէարեանցմէ 320 հազարամեղր հեռու է, Սարտենիայէն 300, Քորսիկայէն 360, Սիկիլիայէն 530 և Մալդայէն 655։

Ալճէրի՝ Ատլասի պարալեամբըը հատուածեալ է, որոնցմէ ընդարձակ լեռնապար մը կը տարածուի յարեւելից Ալճէրի և կը կոչուի Ճիուրճիուրա (Jurjura)։ Ծովափունքն յարեւելից յարեւմուտս Ֆիկալոյի, Ֆալքոնի, Քարպոնի, Իվիի, Քոլմայիի, Դէնէզի, Սիտի-Ֆէրրուսի, Մադիֆուի, Երկաթի (de Fer) և Վարդի (de Rosa) սարերն կը ձևացնեն, և Օրանի, Արզէվի, Ալճէրի, Պուճիայի, Սգորայի և Պոնի ծոցերը։

Ջրոց գլխաւոր հոսանքն են յարեւմտից յարեւելս. Մուլուիա կամ Մուլուքա կամ Մուլքաթ, (հին անուամբ Մալվա), Մարոքի սահմանագլխին մօտ. Դաֆնա, (հին անուամբ Սիգա). Շէլիֆ, Ռումմէլ, կամ Ուէտ-էլ-Քէպիր, (ըստ հնոց Ամքասկաւ). Սէիպուզ (ըստ հնոց Հռուքրիկաւոտ). Ուէտ-էլ-Պէրպէր (ըստ հնոց Դուռգա). Մէթէրտահ, (ըստ հնոց Բագրադաւ), դէպ 'ի արեւելեան սահմանագլուխը։

Կլիման ընդհանուր խօսելով առողջ և բարեխառն է, 'ի բաց առեալ անցողական տաքերն՝ որ կը պատճառին 'ի խամսինէ կամ որ նոյն է՝ անապատին հովէն։ Լաւագոյն և հեշտին եղանակը զարունն է. երկիրն ամենուրեք ուր որ կրնայ առողջուիլ բեղնաւոր է և հիանալի. որուն ճշգրիտ գաղափարը տալու համար բաւական է ըսելը թէ Մաւրիտանացոց կնքանշանը (emblème) երբեակ հասկ էր։ Հոն կը բուսնի վայրենի ձիթենի, դալար կաղնի, թանձր ու սնկաւէտ թեղօշ, թվուկ արմաւենի, պինդ ցորեն և Ատլասի հար. կողիցը վրայ արմաւենի։ Ձէթք, իւզաբեր ունդք, ափիոն, Պուֆֆարիքի ծխախոտք, մետաքս, բամբակ, որդան կարմիր, այս առատապարգև երկրին գանձերն են։ Հոն վայրենի գազաններ Եւրոպայի ընտանի կենդանեաց կը հանդիպին. ջորեակքն ահեղ են և փոսատկար, անուանի են նաև ձիոց զեզեցիկ